

KIRJA-ARVIO:

SANKAREITA, SYRJÄYTETTYJÄ JA SELKÄÄN PUUKOTETTUJA

Irma Sulkunen 2004: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1831–1892. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 952. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 310 s.

Kirsti Salmi-Niklander

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran perustaminen kytkeytyy kansallisuusliikkeen varhaisvaiheisiin 1830- ja 1840-luvuille. Noiden vuosikymmenten suuret linjanvedot vaikuttivat 1890-luvun loppuun saakka, ja ne näkyvät vielä tämän päivän suomalaisessa kulttuurielämässä. Irma Sulkusen tutkimus purkaa ja haastaa 1800-luvun aatehistoriallisia tulkintatraditioita. Samalla se luo myös folkloristiikan syntyvaiheille uudella tavalla jäsennellyn kehiksen.

Irma Sulkunen hahmottaa eräänlaista historiantutkimuksen ”varjo-metodia”. Hän määrittelee ”varjon” avainkäsitteeksi, joka sitoo yhteen hänen tutkimuksellisia lähestymistapojaan. Hänen tavoitteenaan on nostaa esille aiemmin syrjään jääneitä toimijoita ja heidän edustamiaan sisällöllisiä aineksia. Sulkunen haluaa varjon käsitteen avulla myös muistuttaa, että ”jokaisella kanonisoituneellakin vaikuttajalla oli omat varjonsa: yhtäältä oman persoonallisuuden piilotetut puolet ja toisaalta ne toimijat, jotka jäivät suurmiehiksi korotettujen varjoon joko heidän tukijoinaan tai syrjäytettyinä vastapoolinaan.” Varjon käsite havainnollistaa myös tutkimuksen asemointia. Kun valotusta vaihdetaan, kokonaiskuva piirtyy uudella tavalla: ”Monoliittisuuden sijaan se alkaa elää dynaamisesti liikkuvina valta- ja toimintakeskuksina.” (S. 12.)

”Varjometodi” on jännittävä ajatusrakennelma, johon Irma Sulkunen ei tässä tutkimuksessa valitettavasti pääse tarkemmin paneutumaan. Kirja on kuitenkin itsessään metodin havainnollinen ja haastava kokeilu, jonka avulla Sulkunen onnistuu rakentamaan hiukan kuivakkaalta vaikuttavasta järjestöhistoriasta jännittävän näytelmän.

AKATEEMISIA ROMANTIKKOJA JA KÄYTÄNNÖN MIEHIÄ

Sulkunen erittelee kriittisesti Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran syntyvaiheiden aiemman tutkimuksen tulkintatraditioita. Matti Klinge ja Irmeli Pääkkönen ovat

korostaneet Lauantaiseuran vaikutusta seuran syntyvaiheisiin. Sulkunen pitää tätä tulkintaa kuitenkin virheellisenä ja vetää seurojen välille mieluummin selvän rajan. Kolmas tulkintatraditio – joka Sulkusen mukaan nousee seuran ”omasta historiallisesta itseymmärryksestä” – kytkee seuran syntyvaiheet Elias Lönnrotin persoonaan ja elämänuraan. Lönnrotin roolin korostamiseen on liittynyt lehtori Carl Niklas Keckmanin unohtaminen seuran perustamisen ideoijana. Keckmanin tavoitteet liittyivät suomen kielen kehittämiseen akateemisena ja kirjallisena projektina. Hänet valittiin seuran ensimmäiseksi puheenjohtajaksi perustavassa kokouksessa 16.2.1831, mutta hän erosi pian ja tilalle valittiin dogmatikan professori Erik Gabriel Melartin. Sulkunen ei kuitenkaan jaa Matti Klingen tulkintaa tämän äkillisen vaihdoksen valtiopoliittisista taustoista, jotka liittyivät vallankumousliikkeisiin ja ylioppilaiden nostamaan ”puolalaisten maljaan”.

Seuran ensimmäinen tavoite oli kaiken Suomesta löytyvän kirjallisuuden, ”präntätyn tai käsinkirjoittaman” kokoaminen; toinen suomenkielisten laulujen, tarinoiden ja muinaiseineiden kokoaminen ja julkaiseminen; kolmas ”rahvaalle ja valistuneille lukijoille” sopivan kirjallisuuden suomentaminen. Tehtäväkenttä hahmottui kahden aatteellisen juonteen, läntisen akateemis-lingvistisen ja itäisen käytännöllis-kansallisen suuntauksen välimaastoon. Keckmanin kieliohjelma oli suunnattu sivistyneistölle, Melartinin ja Gabriel Reinin ohjelma taas tähtäsi kansan kielen suoraan käyttöönottoon ja kansallisuusaatteen välittömään konkretisointiin. Keckmanin toiminnan ehkä pysyvimmäksi muistomeriksi jäi *Kultala* (1834, uusi painos 1851), sveitsiläisen Heinrich Zschokken teoksen suomennos, joka oli myös osittain sovitettu suomalaisiin oloihin. Tämä teos liittyi Keckmanin suureen projektiin, jossa hän järjestelmällisesti rakensi suomen kieltä sivistyskieleksi.

Seuran jäsenistön perustan muodosti papisto, joka sijoittui kielellis-sosiaaliseen saumakohtaan ja sosiaaliseen välitilaan. Papiston piirissä säätykierto oli varsin vilkasta, joten he joutuivat toimimaan välittäjinä sivistyneistön ja kansan välillä. Tässä mielessä papisto oli myös avainroolissa suuressa kansansivistysprojektissa.

KALEVALA JA KULTTUURINEN VALTAPELI

Seuran sisäiset jännitteet kärjistyivät Kalevalan julkaisemisprosessissa, jota Sulkunen erittelee kulttuurisena valtapelinä. Tämä valtapeli nosti Lönnrotin hegemonia-asemaan ja syrjäytti sekä Keckmanin, C. A. Gottlundin että vähän myöhemmin D. E. D. Europaeuksen. Sulkunen ei salaa vastenmielisyyttään Lönnrotin persoonaa kohtaan käsitellessään esimerkiksi keruuretkien rahoitukseen liittyviä ristiriitoja. Lönnrotin taktiikkana monessa tilanteessa oli ”itsensä vähättelyyn vetäytyminen ja toisten epäsuora syyllistäminen” (s. 61). Sulkunen huomauttaa kuitenkin aiheellisesti, että kiinnostavaa ei ole Lönnrotin henkilökohtaisten motiivien arviointi, vaan intellektuaalisen kentän hahmottaminen: ”[M]iten hän menetteli ja millaisia tuloksia toiminta tuotti; millaisia kulttuurisia ja poliittisia linjauksia sillä luotiin ja millä hinnalla; ketkä sen seurauksena voittivat ja ketkä syrjäytyivät.” (S. 65.)

Kalevalan vastaanotto sivistyneistön piirissä oli ristiriitainen: yhtäältä se nähtiin Suomen kansan pääsylippuna sivistyskansojen joukkoon (J. G. Linsén) tai kokoaajaansa odottaneen historiallisen eepoksen toteutuksena (M. A. Castrén). Kritiikkiä herätti kuitenkin Lönnrotin näkemys Kalevalan historiallisuudesta, joka ohjasi osaltaan teoksen luomisprosessia. Arvovaltaisin historiallisten tulkintojen kritiikki tuli J. V. Snellmanilta. Gottlund koki Kalevalan julkaisemisen henkilökohtaisena loukkauksena, sillä hän oli ensimmäisenä esittänyt idean kansanrunousaineiston muokkaamisesta eeposmuotoon. Gottlund arvosteli kuitenkin Lönnrotia siitä, että hän oli väkinäisesti puristanut erilliset runot kokonaisuudeksi. Gottlundin ja Lönnrotin välinen skisma liittyi myös kieleen, sillä Gottlund tavoitteli savolaista kielenpartta. Gottlund joutui 1840-luvulla yhä pahemmin eristetyksi, Sulkusen mukaan jopa ajojahdin kohteeksi. Kiistaa Lönnrotin ja Gottlundin välillä käytiin *Oulun Wiikko-Sanomien* palstoilla, ja se huipentui Lönnrotin heksametrimitalla kirjoitettuun herjarunoon. Keckmanin osalta avoimelta riidalta vältyttiin. Varsinainen ”likainen peli” käytiin vasta Keckmanin kuoleman jälkeen, kun hänen tärkeimmät elämäntyönsä, suomalais-ruotsalaisen sanakirjan esityöt ja Kalevalan ruotsinnosluonnos liitettiin Lönnrotin ja Castrénin ansiolistoille.

D. E. D. Europaeuksesta tuli kuitenkin 1850-luvulla ”politisoituvan fennomanian ensimmäinen suuri syrjäytetty”. Tämä ”originelli ylioppilas-tiedemies-kulkuri” joutui kansallisuusliikkeen erilaisten suuntausten ristipaineeseen. Vastakkain asettuivat Ruotsista irrottautuva ja Venäjään suuntautuva linja sekä nuorempi polvi, joka halusi puolestaan etäännyä Venäjästä ja suuntautua länteen.

Europaeus kuului 1840-luvun itäsuomalaisiin ylioppilaisiin, joista tuli uuden kansallisuusliikkeen kärkijoukkoa. Sulkunen määrittelee Lönnrotin Europaeuksen nostajaksi ja pudottajaksi.

Europaeuksen rooli Uuden Kalevalan kokoamisessa alkoi nousta liian merkittäväksi, eikä hän suostunut kätkemään kynttiläänsä vakan alle. Viimeinen pisara oli Europaeuksen suuntautuminen Inkerin runoihin ja *Pieni Runon-seppä* -kokoelman julkaiseminen. Vuonna 1848 Suomalaisen Kirjallisuuden Seura kieltäytyi ottamasta teosta myytäväkseen. Lönnrotin passiivisella suostumuksella Europaeuksen tieteellisestä mitätöinnistä sekä ”ahnaasta juoruilusta” tuli nuorten tutkijoiden huvia.

”FOLKLORELAISET” HERÄTTÄVÄT PAHENNUSTA

August Ahlqvist on saanut kyseenalaisen jälkimaineen Aleksis Kiven *Seitsemän veljeksien* teilaajana. Sulkusen mukaan Kivi joutui 1860-luvun fennomaanien linjariitojen ja hegemoniaistelun välilliseksi uhriksi. Vastakkain olivat Aleksis Kiven kannattajakunta, Yrjö Koskisen johtamat nuorfennomaanit, sekä niin kutsutut ”vanhat rehelliset”. Ahlqvist saattoi purkaa Aleksis Kiveen kaunoja omasta syrjäyttämistään. Ratkaiseva rooli oli J. V. Snellmanilla, joka pyrki rauhoittamaan tilanteen ”hyllyttämällä” romaanin pariaksi vuodeksi toimiessaan muutaman vuoden ajan seuran esimiehenä 1870-luvun alussa.

Kun Snellman oli väistynyt ja Ahlqvist syrjäytetty, nousivat nuorfennomaanit valtaan. Yrjö Koskisen esimieskausi kesti parikymmentä vuotta (1874–1892), ja hän hallitsi seuraa autoritaarisin ottein puuttuen pienimpiinkin yksityiskohtiin. Koskinen sai kuitenkin nähdä uusien nuorten radikaalien polven nousevan. Näihin kuuluivat ensimmäiset kansanrunouden tutkijat, Julius Krohn ja A. A. Borenus, jotka edustivat vapaamielisempää fennomaniaa. Keruumatkat, joiden alkuperäisenä tarkoituksena oli kumota epäilyt Kalevalan ”aitoudesta” ja yhtenäisestä eeposluonteesta, johtivatkin uusiin tieteellisiin tulkintoihin ja maantieteellis-historiallisen tutkimusmetodin syntymiseen. Kilpakeruut ja kerääjäverkoston muodostaminen lähensivät myös Suomalaisen Kirjallisuuden Seuraa kansaan, josta se oli jäsenistöltään etäännyttänyt 1800-luvun loppupuolella. Sulkunen yhdistää perinteenkeruunostuksen 1800-luvun lopun nouseviin kansanliikkeisiin.

Yrjö Koskiselle todellinen kansanperinne oli kuitenkin liikaa. Hän sensuroi estottomasti muiden muassa Eliel Aspelinin ja A. V. Forsmanin toimittamaa sananlaskukokoelmaa, joka lopulta ilmestyi karsittuna vasta vuonna 1906. Alkuperäiseen käsikirjoitukseen näet sisältyi Koskisen mielestä ”paljon roskamaista renttupuhetta, joka ei ole mistään kotoisin” (s. 204). Syyllisiä olivat ”nykyiset folklorelaisemme” eli kansanrunodontutkijat, jotka eivät osanneet erottaa arvokasta ja arvotonta. Vastaavasti myös realistinen kirjallisuus, erityisesti Juhani Ahon ja Minna Canthin teokset olivat Koskiselle liian kova pala.

Sulkunen määrittelee 1800-luvun lopun kansallisuusliikkeen suuntaukset jälleen itäiseksi ja läntiseksi juonteeksi. Läntinen sivistyneistö ajoi suomen kielen hegemonisen aseman vakiinnuttamista poliittisilla keinoilla. Itäisen sivistyneistön linja oli kulttuurinen ja etnis-moniarvoinen, sillä se ei torjunut muita kieliryhmiä eikä sitonut kieltä aukottomasti valtiollisiin vaatimuksiin.

1800-luvun lopulla myös naiskysymys nousi esille seuran miehissä piirissä. Se konkretisoitui ensimmäisen kerran vuosien 1885 ja 1887 kirjallisuuspalkintojen jaossa, joissa kärkisijoille nousivat Minna Canth ja Lucina Hagman. Irma Sulkunen nostaa kuitenkin esille myös seuran varhaiset naisjäsenet, joihin kuului sekä merkki miesten vaimoja että joitakin maalaisemäntiä. Näiden ”varjonaisten” joukosta erottuvat Charlotta Europaeus ja Lilli Lilius, jotka ensimmäisinä naisina tekivät merkittäviä perinteenkeruumatkoja.

MISSÄ ON KULTALA?

Olen itse paneutunut uudessa tutkimushankkeessani 1800-luvun lähteisiin ja huokaillut sitä, miten vaikeaa niihin on aluksi päästä sisälle. Kysymys ei ole pelkästään tekstien ymmärtämisestä ja käsialan tulkimisesta (joka sekin on usein työlästä), vaan siitä, että erityisesti sivistyneistön tapa kirjoittaa tuntuu etäiseltä, sovinnaiselta ja vaikeasti lähestyttävältä. Tässä suhteessa Sulkusen tutkimus on toiminut minulle tärkeänä oppaana ja innostanut seikkailemaan 1800-luvun suomalaisen kulttuuri- ja aatehistorian unohdetuilla syrjäpoluilla. Sulkusen tyyli on samalla kertaa erittäin tiivistä ja sujuvalukuista, kantaa ottavaa ja kiihкотonta. Vaikka hänen pisteliää

henkilökuvansa Suomen historian suurista nimistä voivat vieläkin herättää ärtymystä ja vastaväitteitä, niihin on vankat perusteet. Sulkunen on lopulta kuitenkin varsin varovainen käsitellessään suurmiesten persoonallisuuksien torjuttuja puolia.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran historian valtataistelut ja kulttuuriset linjanvedot toistuvat esimerkiksi 1800-luvun loppupuolen osakuntaelämässä sekä 1900-luvun alun kansanliikkeissä – myös työväenliikkeessä, joka periaatteessa pyrki ottamaan etäisyyttä kansallisuusliikkeen perintöön.

Monet 1800-luvun alkupuolen teokset, ihmiset ja tapahtumat putkahtavat hiukan yllättäen esille vielä 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun kirjoituksissa. Esimerkkinä tästä on helsinkiläisen raittiusyhdistyksen ”Tähden” käsikirjoitetussa *Kehitys*-lehdessä julkaistu, muuten varsin arkinen ja lyhytsanainen pyöräretki-muistelu syyskuulta 1893. Sen lopussa nuori miespyöräilijä (nimimerkki K. M.) polkee yllättäen reaali maailmasta fiktion: ”[...] tuolla matkalla näin muun muassa tuon monelle ehkä tuttavien kirjallisuuden kautta, Kultalan kylän josta löytyy monenlaisia kertomuksia sen elämän vaiheista, nyt se on tavallisessa voimissaan muutkin kylät siinä paikoilla eikä siitä ympäristöllä nyt tiedetty kertoa mitään erinomaista.” Hupaisaa kyllä, tämä nuori pyöräilijä retkeili minulle kovin tutulla Länsi-Uudellamaalla. Löytyisiköhän Kultala vieläkin jostain Pusulan, Karkkilan tai Tammen mutkaisten kyläteiden perukoilta?

FT Kirsti Salmi-Niklander on folkloristiikan tutkija Helsingin yliopistossa.